

MAGYAR DRÁMAI KÖLTEMÉNYEK

Drámai költeményeknek a poétika azokat a műveket nevezi, amelyeknek bár külső formája drámai szabású, de szerzőik mégsem elsősorban színpadra, hanem inkább olvasmánynak szánták. Ezért a színpad technikai követelményeivel és lehetőségeivel nem igen vetnek számot, s csak ügyes rendezőknek átalakítása tudja őket előadásra alkalmassá tenni. Jellemző rájuk, hogy mondanivalójuk legtöbbször bölcselmi, ábrázolási módjuk irrealisztikus, gyakran szimbólumokkal, allegóriákkal teljes. Epikai részletekkel, lírai kitérésekkel is bőségesebben bánnak, mint általában a színpadi előadásra szánt művek. Mondanivalójukat szívesen helyezik történeti vagy mondai környezetbe s ennyiben a történeti színművekkel némi rokonságot mutatnak. Mintájuk Byron, Madách, Goethe, de nem egyszer kapnak ihletet Dantétól is.

A filozófiai vonatkozásokban aránylag nem gazdag magyar irodalom nem sok drámai költeményt mutat fel. Esztétikai értékük — leszámítva természetesen Madách *Ember tragédiáját* — szintén nem magas, de irodalomtörténeti szempontból mindenesetre figyelemreméltóak. Jellemző tünet, hogy Madách Imre művének elterjedése és népszerűsödése idején kezdenek jelentkezni.

A következő áttekintés a múlt század hetvenes éveitől a század végéig terjedő időszakot választja vizsgálat tárgyául.

A sort Kaas Ivor bárónak *Ítélet napja* című munkája nyitja meg. A különös mű Váradi Antal *Iskarióthjával* együtt pályázott a M. Tud. Akadémia Karácsonyi-díjára és a bírálat részéről sok gáncsban, de némi figyelemben is volt része.¹

A költemény bevezetésében az író elmondja, hogy a XIX. század gondolati válságának — a hit és a filozófiai tagadás harcának — akar költői kifejezést adni. „A modern humanizmus lázadása a hit és vallás s mindazon fogalmak ellen, melyek a kereszténységből származtak, vagy vele kar-

¹ *Akadémiai Értesítő*, 1876. — A mű nyomtatásban megjelent: *Ítélet napja*. Szomorújáték 3 felvonásban, egy közjátékkal. Budapest, 1876.

öltve fejlődtek: ez drámám tárgya. E modern bölcseleti elmélet érzelgős pesszimizmusa s hamis és felette laza erkölcs-tana adták az anyagot. Személyesítve van ezen irány a darab hősében, Béliálban, kibem egy új ördögalkot iparkodtam teremteni. A többi szereplők jellemzésébe is belevittem az allegóriát, s hogy Dantétól vettem a mese tárgyát s a személyeket s a színjáték módját — szellemekkel játszattván földi dolgokat — ez, bár az eredetiség rovására, az irány kedvéért és azért történt, mert Dantéból az allegóriához kész s könnyen érthető alakokat vehettem. Így Dante maga a keresztény idealizmus, Beatrice a szűz tisztaság, Francesca a természetes asszony képviselője. Antal barátban, a jó együgyű papban az ügyét védelmezni nem tudó egyház gyámoltalanságát próbáltam lemásolni. Istent magát tartózkodtam a színjátékba keverni s helyette Mihály arkangyal szerepel... Béliál következetlensége szándékos, ki midőn beleszeret Beatricébe, bár elveiben és terveiben a nihilizmusig megy, egyszerre pozitív lesz magára a szerelmére vonatkozólag. Ez így van mindig a negációval, magára azt nem alkalmazza senki... Kivételt tesznek a pesszimizisták."

Mindenesetre jó, hogy a szerző az olvasónak a bevezetésben útmutatást adott, mert művét magyarázat nélkül nem értené senki. Még így is alig! Egy-egy fordulaton s mozzanaton sokat kell az embernek a fejét törnie, amíg úgy-ahogy sejteni kezdi, mit akar vele az író mondani. Az egésznek teljes értelme s a részek között való kapcsolat még így is, minden előzetes szerzői magyarázat ellenére, homályban marad.

A cselekmény azzal kezdődik, hogy Mihály arkangyal életre trombitálja a halottakat. S most — az utolsó ítélet napján — újra kezdődik Dante híres szerelmi párjának, Francesca da Rimininek és Paolónak története. A férj a túlvilágon is üldözi nejét és rá akarja erőltetni szerelmét. Paolo ellen pedig ott is ármányt forral, segítséget nyújt neki Béliál, aki azonban közben kiesik sátán-szerepéből és beleszeret Dante eszményi asszonyába, Beatricébe. Beatrice Dantéval együtt gyakran átsétál a színen, de a mese folyásában nem igen vesz részt. Végre Béliál összeesketi szerelmesével Francescát, ő maga pedig erőszakkal el akarja ragadni Dante ideálját. De megjelenik Mihály arkangyal, az ördögöt pokolra taszítja, s a mű nagy hozsannával véget ér.

Az egésznek tartalmához mérten zavaros a felépítés és a külső forma is. A leggyakrabban visszatérő versmérték a népszerű drámai jambus, de sűrűn előfordulnak más-más ritmikái alakok is. Találkozunk — *Faust* példájára — a tördelt, rövidebb, hosszabb sorok vegyületével, találkozunk a két Walpurgisnacht mintájára készült közjátékban az alka-

josi strófával, de találkozunk — egészen meghökkentő alkalmazásban — magyaros versmértékkel is. Beatrice egyszer Himfy-versszakban beszél, másszor meg Francesca ropogtat magyar népdali ütemeket, a Paolo és Francesca nászára összeszerelt lakodalmas nép pedig az utolsó ítélet napján úgy énekel, mint népszínműveinkben bokorugró szoknyába és bő gatyába öltözött parasztjai:

Piros rózsza friss hajnalra kinyitott,
Barna kislány ablakába viritott,
Leszakasztom esthajnalra rózsámat,
Csókolgassa lángos pirra orcámat.

Tengelice fészket rakott magának,
Barna legény terítsd le a subádat,
Súgd fülembé akárhányszor, hogy szeretsz,
Hogy magadnak más szeretőt nem keressz...

Csodálni való és csak az irodalmi fegyverbarátságból eredő elfogultsággal magyarázható, hogy Rákosi Jenő olyan méltányló szavakkal emlékszik meg erről a zavaros műről. Azt mondja, hogy „ha mint dráma nem is állja meg a sarat, mint filozófiai költemény méltán sorakozik akár a hazai, akár a külföldi irodalom hasonló alkotásai közé. Itthon annak idején nem sok port vert fel, ami nem sokat jelent. Habent sua fata libelli. De kell majd jönni időnek és embernek, amikor kiássák kora sok lim-lomja alól ezt az érdekes, költői és mély gondolkodású művet.”²

Valamivel világosabb munka Koroda Pálé: *A túlvilág komédiája*.³ Ez a kis mű azonban csak párbeszédes formájával tartozik a színműirodalomba, s csak filozófikus szellemével a drámai költemények közé. A színhely sehol sincsen megjelölve, de nyilvánvaló, hogy a túlvilágon történik. Több szakaszból áll. Az Úristen ítélkező hatalmát lázadó szellemben mutatja be az író. A kárhozottak között vannak: Salamon zsidó király, Beethoven, Árpád, a honalapító, a Tudós, a Nihilista, a hazáért elesett Hős, — az üdvözültek között Ádám, az első ember, Kegyes Lajos, Szent Imre, Don Quijote stb. Egy modern költőt Isten a pokol tornácába küld, ahol ez találkozik Dante és Homeros szellemével, akik szintén oda vannak ítélve.

Nyelvi tekintetben különb, mint Kaas Ivor munkája. Változó hosszúságú, hol rímes, hol rímtelen, eléggé hangzatos verselésű sorok keverednek benne. Egyébként ez sem átgondolt mű, s hogy nem válik zavarosabbá, annak alkalmasint rövidsége az oka.

² *Emlékezések*. Budapest, év nélkül. (II. kötet, 31. l.)

³ Budapest, 1876.

A legfurcsább, már tiszta kuriózumszámba menő drámai költemény bizonyos nevezetű Hollósy Istvántól a *Csaba tragédiája*.⁴

A négyszázegynéhány lapra elnyújtott munka a magyar költészet legszertelenebb alkotásai közé tartozik. A cselekmény azzal indul meg, hogy Ármány és Pokol felesküsznek Attila fia, Csaba megrontására. Jelenetek a pokolban és az égben... Csabának politikai okokból el kellene vennie Honorriát, de ő ellenszegül a tervnek, mert Ilonát szereti. Ez a leány ugyan meghalt már, de szerelmesének álmában megjelenik, s a hun királyfi elhatározza, hogy utána tör az égbe. Apja ezért megátkozza, Csaba azonban elindul vándorútján. Ilona emléktől egy szép tündérleány egy időre eltéríti. Attila közben meghal, s megkezdődik a hunok élet-halálharca. Csaba részt vesz benne, de amikor a veszített csata után sem akarja elvenni Honorriát — pedig ezzel a házassággal a húnokat megmentené — saját népe öli meg. Ármány most hatalmába keríti Csaba lelkét, ám Hadúr Ilona könyörgésére elúzi a rossz szellemet, s magához emeli az égbe a hún királyfi lelkét.

Első pillanatra észrevehető a művön Goethe drámai költeményének hatása. Mintha csak valami turániba oltott *Faustot* akart volna írni a szerző. De érzik rajta kissé Vörösmarty befolyása is: itt-ott *Csongor és Tündéé*, néhol meg a *Tündérvölgyé*. Hogy voltaképen mit akart darabjával a szerző kifejezni, miféle gondolatot vagy érzéskomplexumot, az teljesen rejtély marad az olvasó előtt. Indítékai zürzavarosak, logikátlanok, előadási módja szószátyár. Verselésének művészi elve is érthetetlen, mintha a metrumot kiküszöbölő, hangsúlyra alapított verselési módot kereste volna a költő.

Magá a szerző azonban nagy önérettel tekintett munkájára. Ezt mutatja az 1877-ben elindított *A jövő költészetének reformjai* című füzet-ciklusa, melyből szerencsére csak két szám jelent meg. Ebben a két füzetben alaposan nekírt Arany Jánosnak, Jókai Mórnak, Kossuth Lajosnak, Deák Ferencnek, és Goethének, — Goethének, akit utánzott! — ellenben dicséri Madách Imrét, Kemény Zsigmondot, Gyulai Pált és Vörösmarty Mihályt. Az első füzet címlapján azt mondja, hogy el kell dobni a jambus mankóját (innen hát a furcsa verselés!), s meg kell szólaltatni a magyar nyelv ritmusát. Ugyanott reklámot csap a *Csaba tragédiájának*, nem áttalván többek közt ilyeneket mondani róla: „A világirodalom legmerészebb alkotása. Aminek még csak lehetőségére sem mertek gondolni soha a legnagyobb lángelmék, azt

⁴ Drámai költemény. Budapest, 1876. Szerző neve nélkül. Színyei *Magyar írókja* Hollósy művének vallja.

én, az egyszerű, nem tapsolt, figyelemre is alig méltatott magyar ember megteremtém, a világ íróinak... bámézszkodására és a hazámtól előre kilátásba helyezett Columbus-láncok jutalmára biztosan számítván.”⁵

Torkos Lászlónak *Kígyóbőr* című fantasztikus játéka 1881-ben jelent meg a könyvpiacon.⁶

A darab tárgya Zenő költőnek választása Csilla, a dicsőség tündére és Rózsa, a földi leány között. Zenő, először Csilla rabja, majd beleszeret Rózsába, az is belé, de a leányt elriasztja a költő kezének hidegsége. A kézen ugyanis kígyóbőr van. Rózsa lelopja a bőrt. Csilla féltékenykedik a földi leányra, vissza akarja szerezni Zenőt, de ez Rózsával lesz boldog. Ez a történet. Mellette fut Lucának, Csilla szobaleányának és Dorombnak, a „vad lángésznek”, jobban mondva fűzfapoétának szerepelt. Ezek is egymáséi lesznek, miután Doromb falusi kántorságot kap.

A mondanivaló — hogy a hideg dicsőségnél többet ér a szív melegsége — világos, de nagyon kusza módon jut kifejezésre. Csilla viselkedésében van valami érthetetlen. Az egész mese egyébként nem tud drámaivá válni. Költőisége inkább csak a külsőségekben nyilvánul meg, mintsem az átélés lendületében.

Csongor és Tünde hatását könnyű felismerni rajta. Nem szólva a főtörténet hasonlóságáról, Vörösmarty három ördögfiának itt Bikfic, Filkó és Füles, „kóbor szellemek” felelnek meg. Balga és Ilma kettősének Doromb és Luca, a nemtők játéka a tündérek éneke. Dikciójában is sok van Vörösmartyból. Itt is trocheusok és jambusok váltogatják egymást. Torkos verselése zengzetes és könnyed.⁷

Londesz Elek *Kain* című drámai költeménye⁸ a Biblia szerint kezdődik, de megoldása lényegesen eltér tőle. Londesz Kainja megtér és reménnyel szívében bujdosik világgá. A költő felvonultatja művében a Sátánt, a Lelkiismeretet, s a végén — nyilván Madách hatása nyomán — megszólal az angyalok kara és az Úr. Kétségtelenül hatott rá egybenmásban Byron *Kainja* is. Verssorai néhol rímbe csendülnek. Verselése bizonyos gyakorlatra vall, de igazi költőiség ebben sem mutatkozik.

Külön csoportot alkotnak azok a drámai költemények,

⁵ Kaas Ivor, Koroda Pál és Hollósy István ismertetett munkáiról I. Galamb Sándor: *A magyar dráma története 1867-től 1896-ig*. Budapest, 1937. I. k. 92—97 l.

⁶ Regés színmű dalokkal 4 felvonásban.

⁷ Bartmann György (*Torkos László*, Budapest 1934.) szintén kiemeli *Csongor* hatását, de kimutatja, hogy magát a tárgyat Merényi László mesegyűjteményének egyik darabjából merítette Torkos. (*Eredeti népmesék*, 1861. I. rész 1. mese: *A kígyóbőr*.)

⁸ Debrecen, 1886.

amelyek tudatosan és határozottan *Az ember tragédiájához* kapcsolódnak. Madách művének népszerűségét és hatásának elterjedtségét nagyban emelte Paulay Edének 1883-ban bemutatott és döntő sikert aratott színrealkalmazása.

P. Szathmáry Károlyt, az ötvenhetedik életévét taposó termékeny regényíróat annyira megkapta a színpadra jutott *Ember tragédiájának* nagy sikere, hogy parodisztikus ellen-darabot írt hozzá *Az asszony komédiája* címen.

A mű nem került színre sehol, de tetszetős díszkiadásban jelent meg, s nem kisebb művészek illusztrálták, mint Barabás Miklós, Vastagh György és Jankó János. A díszes külsőségek által a könyvpiacra mintegy versenytársa akart lenni a Zichy-illusztrációknak.⁹

Az asszony komédiáját a szerző *Az ember tragédiája* humoros ellenképének szánta, azonban mondanivalójának komolyságával nem maradt pusztá tréfálkozás. A történet a paradicsomban kezdődik. Ádám unatkozik. Lucifer tanácsára asszonyt kér magának az Úrtól. Az Égi Hang figyelmezteti, hogy a nő, akit társul akar magának, csak látszólag gyenge, valójában nagyon veszedelmes tud lenni.

Vigyázz, vigyázz! A gyöngeségben is
Van ám erő. A könnyű, lenge szél
Hordozza a virágnak himporát
És adja éltét nyárnak és tavasznak...
Társad leend, ki osztja sorsodat:
De kézből a vezérletet ne add...
Nőd Éva lesz; úr léssz fölötte te,
Ha ráfigyelsz, miként teszsz vele:
A kulcs szívéhez e szavakban áll:
Ott lesz erős, ahol te gyöngye vagy,
És gyöngye ott, hol erődöt érzi.

Ádám elbizakodottan felel:

Csak add uram! A többi gond enyém!

Megkapja Évát, de alig kapja meg, a paradicsomot máris elveszti miatta.

A következő képek Ádámot és Évát — vagy bocsánat! ebben a műben az asszonyé az elsőség! — Évát és Ádámot a világtörténelem egyes korszakainak környezetében mutatják be természetesen Lucifer kíséretében. Különbség azonban Madách és Szathmáry műve között, hogy Szathmáry nem álom formájában láttatja az első emberpárral a történelmet, hanem valóságképen. Éva és Ádám először mint Szép Heléna és Menelaus jelennek meg, itten mellettük Lucifer Páris királyfi, — azután mint Alkibiadesz és neje tűnnek elénk, majd

⁹ Szini költemény tizenkét énekben. Budapest, 1888.

Éva Xantippe lesz, Ádám pedig Sokrates. Az ötödik képben Évát mint pörbe fogott Phrynét látjuk magunk előtt, Adámot mint reá féltékeny szerelmest, Lucifert pedig mint Hyperides ügyvédet. A középkor két képben elevenedik meg. Az egyikben Éva szenteskedő, de romlott lelkű grófnő, Ádám, a férje keresztes hadba induló vitéz. A másik középkori szín a guelf és ghibellin harcoknak egy jelenetét hozza elénk, ahol Ádám egy ostromlott város bírása. Feleségének, Évának módjában lenne őt megmenteni, mert az ostromló sereg parancsnoka, Konrád, megengedte, hogy minden asszony magával viheti azt, ami neki a legkedvesebb. Éva azonban nem férjét viszi magával, aki kövér és pocakos ahhoz, hogy hátán cipelje, hanem a karcsúbb és fiatalabb Lucifert. A többi képek során Évát mint Dubarry grófnőt, Adámot mint XV. Lajost. Lucifert mint Choiseul minisztert látjuk, majd a francia forradalomban vagyunk, ahol Évát az Ész istennőjeként oltárra helyezik. Azután a commune világába röpülünk. Itt Ádám fiatal gyári munkás, Éva a kedvese, Lucifer pedig bukott arisztokrata.

Ezek a történeti képek Évát hiú, kacér, sőt többször romlott teremtésnek mutatják be, akivel szemben Ádám rendszeren a rövidebbet húzza. A férfi csak háromszor mutatkozik fölötte győzelmesnek: mint Sokrates, mint Alkibiades és mint commune-beli munkás. A többi esetben Éva kerekedik felül. Egyetlen győzelme azonban nemes és nagyszerű diadal. S ezen a ponton Szathmáry a magyar nőnek akart bókolni, mert a szóban forgó kép magyar tárgyú: Évát mint Széchy Máriát, Adámot mint Wesselényi Ferencet, Lucifert pedig mint muskétás kapitányt mutatja be. Széchy Mária lendületes szavakkal téríti az ellenzéki-magyar ügy mellé Wesselényi: Adámot.

... Nem győztetek ...
 Gotthárd kövér mezőin?
 S mi volt a bér?... Vasvár beszél felőle:
 Elalkuvá vezérték a hazát
 S békét kötött, mely oly gyalázatos,
 Mint hogyha ő lett volna vesztes! Ám (*gúnyval*)
 A jó hadak más célra kellének:
 Nem a pogányt, *magyart kiirtani*.
 A sárba vetni azt az ősi zászlót,
 Mely száz csatán vezette a magyart —
 S megsemmisíteni szent hitét, jogát!

Legnagyobb diadalát azonban Éva mint eszkimó neje aratja. Ez a kép az egész műben a legtartalmasabb, a legkomolyabb s a munka főgondolata is a legjobban innen üt-közik ki. A jégvidéken vagyunk. Lucifer örül, hogy közeledik az ember pusztulása. Éva Istenhez imádkozik, bűnbánóan elismeri vétkeit, csak ártatlan kis gyermekéért könyörög.

Megjelenik Ádám is, mint élelmet kereső eszkimó, halálra szántan, Istenhez emelkedve. Egyszerre zúgás-ropogás hallatszik, a jéghegyek szétomlanak, helyüket dús lombú déli növényzet foglalja el, a kunyhó görög-oszlopos csarnokká változik, s megszólal az Égi Hang:

Próbára tettem gyöngé lényedet:
 És bár erényid s lelked ösztönét,
 Sőt engemet nem egyszer megtagadtál:
 Egy megmaradt mint égi szikra benned:
Hogy önmagad — saját fajod szeresd!
 Mit nő hibázott, férfi vétkezett,
 Letörlé azt a nagy, sötét lepelről
 Az *anyakéz*. Ez tette érdemessé,
 Hogy el ne hagyjam veszni képemet
 S megmentve azt a víz- és tűzözönből —
 És végre most dermesztő jégthonából,
 Tovább engedjem élni itt a földön.

(Luciferhez)

Szállj hát, gonosz, a kárhozatba vissza,
 Ki azt hívéd, hogy elveszett a föld,
 Ím láthatod: egy döccenés elég,
 Hogy létrekeljen egyre szebb alakban,
 Mint egykoron az édenkert vala...
 Ti meg vegyétek im ígéretem.
 Míg véd a férfi elvet és hazát:
 Zöld csillagom, a föld is megmarad,
 S lakása lesz a boldog embereknek!

Ezzel a felemelő hangulattal záródik *Az asszony komédiája*.

A mű — látjuk — Madách költeményének kompozícióját, felépítését híven követi, de nagyságának nyomába nem tud lépni. Az alapúl vett gondolat szép és megható, egyes jelenetei lendületesek, sőt néhol szárnyalóak, a következetes végiggondolás azonban hiányzik belőle. A komikus és komoly részek nem kapcsolódnak szervesen, nem olvadnak magasabb hangulati egységbe. Paródiának indul, de néhol, különösen a végén igen komollyá válik. A főgondolat is inkább csak hirdetve van benne, semmint drámailag keresztülvive. Mindamellet mint érdekes kísérlet nem érdemli meg azt az elhanyagolást, amelyben irodalomtörténetírásunk részesíti.

Ezt az első Madách-paródiát nyomon követi a második, sőt harmadik. Mindkettő 1889-ben kerül színre, s mindkettő Krecsányi színigazgató társulatában. Krecsányi t. i. 1889. januárjában hozza színre Temesvárott *Az ember tragédiáját*. A darab nagy sikert ér el, és alig egy hónap alatt — vidéken milyen nagy dolog ez! — tizenegyszer kerül előadásra. A sikert előmozdította az is, hogy Krecsányinak kitűnő díszlettervezője volt: bizonyos nevezetű Végh István szín-

padi ember, aki olyan dekorációkat tervezett és festett a Tragédiához, hogy Temesvárott és Pozsonyban őt magát is kitapsolták az egyes képek után. Ez a Végh István egyébként igen sokoldalú ember volt: balladákat írt s a színpadon is fellépett.¹⁰

A temesvári előadás hatása alatt, alig egy hónappal a bemutató után Tábori Róbert, aki akkor az egyik temesvári lapnak szerkesztője volt, egyfelvonásos apróságot írt *Az ember komédiája* címen. Ebben a kis farsangi bohóságban Ádám kishívatalnok, Éva a felesége; Lucifer pedig ezúttal női alakban, mint anyós lép elénk. A bohózatnak semmi különösebb jelentősége sincsen, de ez adott ösztönzést a következő paródiának.¹¹

Ez a mű a már említett Végh Istvánnak ugyancsak *Az ember komédiája* című bohózata. Ezt is Krecsányi társulata mutatta be, de nem vidéken, hanem 1889. nyarán a budai Krisztinavárosi Színkörben.¹²

Valamennyi paródia közül ez követi leghívebben Madách szövegét. Az Úr itt mint pesti háziúr jelenik meg, a bevezgett nagy mű pedig az újonnan felépített ház. Az Úr fogad a ház gondnokával, Fer Luciánnal, hogy a beköltöző lakók jól fogják magukat érezni, és sokáig maradnak benne. Az első lakók, Ádám és Éva azonban Fer Lucián intrikájára csakhamar otthagyják a házat, és egy pincelakásban álmodják át Madách történeti képeinek paródiáját. Az egykorú híradások leg-sikerültebbnek a Tankréd-szín fonákját mondják, ahol Ádám mint szabólegény szerelmes Éva kóristanőbe, de az artistanő rokonai — a tragédiabeli boszorkányok komikus másai — alaposan eldöngetik. A többi képről is fogalmat alkothatunk magunknak, ha az akkori lapokat elolvassuk. A római szín Rödnek muszáj lönni! cím alatt gúnyoltatott ki, s benne Péter apostol helyett egy rendőr szidta össze s csípte fülön a kéteshírű mulató kompániát. Keplert a jókedvű díszlettervező egy éhes tanító képében figurázta ki, amint Sanyaró Vendelt tanítja a koplalás művészetére. A francia forradalmat a pesti magyar tüntető ifjúsággal parodizálta, amint az akkor éppen aktuális katonai javaslat ellen lázong, amiért a magyar önkénteseknek német nyelven kell tisztí vizsgát állaniuk.

A bírálatok mulatságosnak mondják a darabot, de megállapítják, hogy a szerző néhol ízléstelenségbe téved. Kétség-

¹⁰ *Délmagyarországi Közlöny* 1889. febr. 15., dec. 25., 1890. dec. 25., *Pesti Hirlap* 1889. máj. 3.

¹¹ Nyomtatásban nem jelent meg, sugókönyvét sem ismerem. Első előadása Temesvárott: 1889. febr. 11. — *L. Temesvári Közlöny* 1889. jan. 13., febr. 13., *Budapesti Hirlap* 1889. febr. 14.

¹² 1889. szept. 8-án. Szövegét csak egykorú bírálatokból ismerem.

telenül a paródiák alacsonyabb fajtájához tartozott *Az ember komédiája*, de a közönséget alaposan megnevette, s a kritikát eléggé foglalkoztatta, amit nem tehetett volna, ha bizonyos kvalitásai nem lettek volna.¹³

Némi kapcsolatban van a Madách-paródiákkal Gárdonyi Gézának *A paradicsom* című egyfelvonásos operettje is.¹⁴ A kegyeletlen kis mű meséje a paradicsomban történik. Az első emberpár szerepel benne, s Gárdonyi offenbachi szabadossággal Mihály arkangyalra rendőruniformist húz. Mulatságos helyzetekben nincs hiány, s nyelve is könnyed és eleven. Szegeden kevés előadást ért meg, de azután játszották Győrött, Sopronban, Szabadkán és 1894. szept. 18-án a Krisztinavárosi Színkörben is. Sőt lefordították németre, s a bécsi Josephstadter Theater műsorára tűzte. De csak a főpróbáig jutott (1895. febr. 20.), mert a cenzura vallásellenes tartalma miatt betiltotta.¹⁵

A többi — Madách művével kapcsolatban nem álló — drámai költeménnyel röviden végezhetünk.

Palágyi Lajos *Ifjú szerzetese* 1894-ben jelent meg. Hőse egy trónkövetelő, aki szerzetbe véteti fel magát, mert kiábrándult a világból. Apja halála után nagybátyja bitorlorként elfoglalja a trónját. A szerzetben azonban felkeresik a nagybátyjával elégedetlen fölkelők. Az ifjú szerzetesben fölébred a dicsőségvágy, s élükre áll. A csatában párviadalt vív nagybátyjával, az elesik. A trónkövetelőt bánat szállja meg, újra a rendbe akar visszatérni, amikor híre jön, hogy a megölt király fia bosszút lihegve hadsereg élén közeledik. A trónkövetelő erre szíven szúrja magát.

Nyugtalan, ugráló menetű s mondanivalójában sem teljesen átgondolt mű. A trónkövetelő annyira ingadozó jellem, hogy egyik elvével sem lehet komolyan venni. Egészen furcsa, hogy az öngyilkosság után a szerzetesek kara arról énekel: milyen boldog az, aki a földet elhagyja örökre.

Görög mintára a darabban karok is szerepelnek: a szerzetesek és fegyveresek kara. A verselés gyakorlottságra vall, a sorok ritmusa pattogó, de egyéni színe a nyelvnek nincsen.¹⁶

Különös tartalmú darab Csillag Máté *Eszményvilágban*

¹³ *Fővárosi Lapok* 1889. szept. 8., 9., *Nemzet* 1889. szept. 8., 9., *Pesti Hírlap* 1889. szept. 8., 9., *Pesti Napló*, *Budapesti Hírlap* 1889. szept. 9., *Vasárnapi Újság* 1889. 37. sz.

¹⁴ Bemutatták Szegeden 1893. febr. 24. Zene: Barna Izsó. Megjelent a *Szentjánosbogárkák* című kötetben. Gárdonyi a darabot *A gizehi piramis* című humoros elbeszéléséből formálta színpadra.

¹⁵ *Szegedi Napló* 1893. febr. 24., *Szegedi Híradó* 1893. febr. 25., *Budapesti Hírlap* 1894. szept. 18., 19., *Pesti Hírlap* 1893. febr. 25., 1894. szept. 18., 19., 1896. febr. 12. — Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi*. I. k. 226—227. l. Budapest, év n.

¹⁶ Palágyinak *Rabszolgák* című munkáját — mint amely a szín-

című „prózában írt drámai költeménye.”¹⁷ A mese a modern korban kezdődik. Férfi és Nő öngyilkosságot akarnak elkövetni, mert nem látják célját az életnek, és mert sokat csalódtak. A Daemon biztatja, az Angyal lebeszélni iparkodik őket. Megmutatja nekik, hogy milyen boldog lesz az emberiség 1000 év múlva. Mikor a Férfi és Nő felébred a látomásból, az Úr szava és az égi kar hozsannája hallatszik. A látott három kép címe: 1. *Hit... szabadság*, — 2. *Remény... egyenlőség*, — 3. *Szeretet... testvériség*. A messze jövőben az emberiség boldog, elégedett és becsületes. A képek során a Daemon szatirikusan beszél, s le akarja hangolni a Férfit és a Nőt, az Angyal vele ellentétes szellemben nyilatkoztat.

Madách hatása kétségtelen. De értéke a műnek majdnem semmi. Száraz, kietlen és kiokoskodott. Nyelve is rendkívül feszes és erőltetett. Szemre mintha próza volna, de a legtöbb soron valamiféle jambikus ritmus lüktet át. Erőszakolt dikciójára legyen elég ez az egyetlen példa: „Lehet-e — még szabadva is — félni attól, ami elkerülhetetlen?” (32. l.)

Mai Henriknek *A korszellem hajdanában* című drámai költeményét csak éppen cím szerint említjük meg.¹⁸

Kisfaludy-társasági székfoglalójául Váradi Antal egy rövidebb drámai költeményt olvasott fel. Címe: *Krisztus az alvilágban*. A Megváltó nyomban kereszthalála után megjelenik a limbusban várakozó lelkek között. Ott látjuk Ádámot, Mózeszt, Homerost, Leonidast, Aristidest, Periklest, Demoszthenest és még egy-két ókori kiválóságot. Krisztus felkínálja nekik az örök üdvösség nyugalmát, a lelkek azonban azt kérik tőle, hogy hadd folytassák a maguk tevékeny életét. A Megváltó megnyugtatja őket, hogy új meg új emberalakban életre kelve egyéniségük és munkásságuk tovább fog hatni. Az egyfelvonásos verses drámai költeménynek kiemelésre legméltóbb sajátsága a szép, lendületes dikció.¹⁹

Endrödi Sándor népszerű antológiája, *A magyar költészet kincsesháza* Váradi Antal *Kainjából* közöl egy részletet a drámai költemények csoportjában. A százegynéhány sorra terjedő részletből nehéz fogalmat alkotni arról, hogy a teljes mű milyen lett volna.²⁰

padi formát szorosabban követi — nem soroljuk a drámai költemények közé. (Megjelent 1899-ben, a Nemzeti Színház 1904-ben előadta.) *A Hesperidák kertje* már ismét drámai költemény, de ez 1911-ben jelen-
vén meg, kiesik vizsgálatunk időbeli köréből.

¹⁷ Megjelent: Budapest, 1891.

¹⁸ Mai műve Budapesten 1894-ben jelent meg. Nem tudtam hozzá-
jutni.

¹⁹ Megjelent a *Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban*. (Új folyam, XXIV k. 1889. — 90.)

²⁰ Nem tudom, hogy elkészült-e, s ha igen, hol jelent meg. A *Kincsesház* 1895-ben hagyta el a sajtót.

Gróf Zay László *Aldás és átokja* különös keveréke a fausti, manfrédi és Csongor és tündei motívumoknak.²¹ A darab meséje a Magas Tátrában indul meg. Hőse egy Elemér nevű kiábrándult férfi. A tengerszem tündére és Ármány küzdenek meg érte. A tündér megismerteti egy Aranka nevű szép és bájos leánnyal. Elemér beleszeret, de Ármány manói eltérítik ideáljától, s másfelé akarják kormányozni érdeklődését. Először képviselőnek léptetik fel, majd orfeumba viszik, majd pedig a fővárosi szalonélet izgalmaiba vonják. Elemér sehohsem talál meglepedést, és visszatér a Tátrába, ahol újra találkozik Arankával. Egymáséi lesznek, s a férfit a szerelem kibékíti az étellel.

A drámai költemény meséje ugráló, hézagos, a szerző inkább csak érinti a motívumokat, de egyiket sem dolgozza ki. A mű költőisége erőltetett, s verselésének sincs hangzatosága. Mondanivalója sem nem magvas, sem nem eredeti.

Sebestyén Károly *Julianus* című rövid drámai költeménye a század legvégén jelent meg.²² Előjátékból, három képből és epilógusból áll.

Cellájában Julianus barát fausti nyugtalansággal tépelődik. Megjelenik neki az Eudaimon és a Kakodaimon. Elvisszik a szerzetből és életútján végigkísérik. Egyik jóra, bizalomra biztatja, a másik az életből ki akarja őt ábrándítani. Julianus apa lesz, feleségül veszi Helénét (a sorrend ez!), végül meghal. A három közbülső kép tárgya ennyi. Az epilógusban testvéri lelkek veszik föl a maguk közösségébe. Ez a felvétel a szabadkőműves szövetség szertartásainak formájában megy végbe.

A szép dikciójú és könnyed verselésű munka túlságosan rövid ahhoz, hogy mondanivalója teljesen érvényre juthasson. Nyelvén egy kissé Madách hatása érzik. A hős alakjában megnyilvánuló fausti vonásokat pedig a szerző sem tagadja. Egy helyütt a Kakodaimonnal ezt mondhatja:

Inkább fűtnék az alvilágba' katlant...
Mintsem kísérem hosszú földi pályán
E szörnyű mód unalmas Faustokat,
És különösen ezt a Faustulust...

Íme a múlt század utolsó harmadának magyar drámai költemény-termése! Kétségtelen, hogy a felsorolt művek egyike sem tartozik irodalmunk jeles alkotásai közé. De mint próbálkozások, mint Madách főműve hatásának kisugárzásai kiegészítik e korszak magyar irodalmának képét.

GALAMB SÁNDOR.

²¹ Megjelent Trencsénben 1895-ben.

²² Budapest, 1899.